

Väikeste uurali keelte diskursusepartiklite kirjeldamise vajadus ja keerukus

GERSON KLUMPP

Ühe keele kirjeldus peab muu hulgas sisaldama n-ö juhtelemete, millega kõneleja suunab adressaati mingit lausungit tõlgendama: kas lausungiga esitatud informatsioon on vaieldav või mitte, kas kõneleja usub või kahtleb, et see on tõde, ja kas ta arvestab sellega, et adressaat toetab seda informatsiooni või mitte, nii et ta pigem pakub informatsiooni kinnitamiseks või tagasi lükkamiseks. Sellise funktsiooniga elemendid esinevad eri keeltes ning on sageli partiklid. Näiteks on see funktsioon välja toodud komi partiklidel, „mis näitavad, kuidas kõneleja läheneb sõnumi sisule, mil määral ta võtab selle sisu eest vastutuse, mil määral nõustub sellega jne” (Bubrih 1949: 194, nt *taj* 'ilmselt', *öd* 'ju, siiski' või kvotatiivpartiklid *pö* 'tema/nende järgi' ja *miša* 'minu järgi'). Samuti saksa modaalpartiklidel (sks *Modalpartikeln*, nt *ja* 'ju', *doch* 'ikka', *wohl* 'küll' jm), mis väljendavad „kõneleja subjektiivset hinnangut suhtlussituatsiooni teatud elementide suhtes. Sellesse situatsiooni kuuluvad kuulaja teadmised ja soovid, varem öeldu või tehtuga seostamise viis, kõneleja arvamused ja eelistused.” (Burkhardt 1994: 133) Põhimõtteliselt ei pruugi sellised juhtelemendid moodustada koherentset rühma, aga modaalpartikleid, nagu *ee ju*, *ikka*, sks *ja*, *doch*, vn *ведь, же* ('ju, eks ole, ikka, ehkki') jt, on üldiselt uuritud, lähtudes kontseptsioonist, et neil on semantilised ja süntaktilised omadused, mis lubavad näha neid koherentse rühmana (vt nt Kärk 2014; Bross 2012; Panov 2020; Forker 2020 jpt).

Modaalpartiklid pole ainukesed diskursusepartiklite esindajad (vt Hennoste 2000; Zimmermann 2011; Valdmets 2013 jpt) ning piiri tõmbamine nende ja muude operaatorite, nagu konnektiivide, tekstipartiklite ja piiripartiklite, vahele ei ole alati selge. Modaalpartiklid on vastandatud lausepartiklitele (ingl *sentence particles*, ka *diskursusemarkerid*, ingl *discourse markers*, vene traditsioonis *sissejuhatavad sõnad*, vn *вводные слова*). Viimased paiknevad lause algusosas, modaalpartiklid aga esinevad lause sees – vrd nt Peter Aueri ja Yael Maschleri (2016: 5) kokkuvõtet: „[---] prototüüpseks diskursusemarkeriks peetakse elementi, mis ilmub selgelt väljaspool lauset ja toimib metakeeleliselt tekstiliste või inimestevaheliste asjade suhtes. Seevastu lause sees (nagu mõne germaani, nt saksa keele lause keskväljal) esinevat elementi, mis toimib kõneleja ja teksti ja/või kuulaja suhetes metakeeleliselt, peetakse prototüüpseks modaalpartiklikuks.” Artiklis kasutan terminit *diskursusepartikkel* laiemas tähenduses, neutraalse mõistena, mis ei sõltu mõne üksiku keele grammatika-traditsioonist nagu nimetus *modaalpartikkel*.

Järgnevalt annan ülevaate väikeste uurali keelte partiklite uurimise probleemidest komi, udmurdi, mari, sõlkupi ja kamassi keele näitel.¹ Teemadeks on ühisteadmise roll partiklite analüüsis, kaasaegsete kirjelduste puudulikkus, episteemiline toetus ja autoriteet, grammatiseerumine ja keelekontaktid.

Ühisteadmise roll

Diskursus tähendab lausungite järgnevust, kus iga uus lausung peab ideaalsel juhul eelneva informatsiooniga kokku sobima. Infostruktuuri ehk vana ja uue informatsiooni eristamise uurimustes on oluliseks saanud mõiste *ühisosa* (ingl *common ground*, Krifka 2008; Stalnaker 2002), mis tähistab informatsiooni, millele kõigil vestluspartneritel on ligipääs ning mis kasvab, muutub ja areneb diskursuse iga sammuga. Kui kõneleja tahab oma lausungi niimoodi vormistada, et adressaat saaks seda adekvaatselt mõista, peab ta seda ühisosa – ehk ühisteadmist – silmas pidama. Uue informatsiooni (fookuse) ja vana informatsiooni (topiku) eristamisega on võimalik seletada paljusid grammatilisi nähtusi, muu hulgas näiteks varieeruvat sihitise markeerimist (nt Klumpp 2014), viitamishendite kasutamist (nt Hint 2021), sõnajärge, prosoodiat jm. Kui mõista ühisosa all vastastikku jagatud teadmist (ingl *mutual knowledge*), siis võib selle mõiste leida juba Maria Thurmairi (1989: 2) raamatust saksa modaalpartiklite ja partiklikombinatsioonide kohta: „Modaalpartiklite põhiülesanne on integreerida lausungid interaktsiooni konteksti. Vestluspartner kasutab neid, et viidata vastastikusele teadmisele ja kõneleja või kuulaja eeldustele ja ootustele, hiljutistele väljaütlemistele või lausungi tähtsusele”. Fabian Bross (2012: 194) kasutab ühisteadmise mudelit saksa modaalpartiklite selgitamiseks, tõlgendades neid lauseoperaatoritena, mis lisavad propositsioonile kõnelejate ühisteadmisel põhineva suhtumise dimensiooni.

Saksa modaalpartiklite *doch*, *wohl*, *ja*, *denn*, *gar* ja *nun* analoogidena on Janika Kärk (2014) uurinud eesti partikleid *küll*, *ju*, *ka*, *ometi*, *siis*, *õieti* ja *-ki/-gi*. Partiklite *ja/ju* ja *wohl/küll* kohta leiab ta, et „mõlemal partiklil on tänapäevases keelekasutuses saksa ja eesti keeles nii sarnaseid kui ka erinevaid pragmaatilisi funktsioone” (Kärk 2014: 51). Väitlausestes on partikli *ju/ja* esmane funktsioon ühise teadmise väljendamine, partikkel *küll/wohl* aga väljendab ebakindlust ja oletust (Kärk 2014: 46, 48). Brossi (2012) järgi tähistab saksa partikkel *ja*, et propositsioon kas on, peaks olema või võib olla kuulaja jaoks ilmne, partiklit *wohl* kasutatakse selleks, et osutada kõneleja ebakindlusele (Bross 2012: 192, 195; vrd Coniglio 2011: 28). Mõlemal partiklil on mõlemas keeles ka intensiivistav funktsioon (Kärk 2014: 46, 48):

- (1) *Te olete ju professionaalid!*
Sie sind ja Profis! (Kärk 2014: 40)
- (2) *Seda võib küll öelda.*
Das kann man wohl sagen. (Kärk 2014: 40)

¹ Väikesed uurali keeled pole taksonoomiline või geograafiline mõiste, see tähistab neid uurali keeli, mis pole riigikeeled, vaid vähemuskeeled, mille uurimise ja korraldamise jaoks on vähem ressursse.

Mõlemad Kärgi uuritud eesti ja saksa partiklid esinevad ka rootsi keeles: *ju* 'ju' ja *väl* 'küll'. Rootsi modaalpartikleid on varem uurinud Karin Aijmer (1977). Hiljuti lisas Henrik Bergqvist uue vaatenurga: korpusandmete põhjal leiab ta, et *väl* esineb sagedamini koos teise isiku pronoomeniga, *ju* aga esineb selgelt rohkem esimese isiku pronoomeniga. Nendest andmetest järeldab ta, et „*ju* annab märku ühisest juurdepääsust sündmusele ja asetab samal ajal episteemilise autoriteedi kõnelejale, *väl* aga annab adressaadi episteemilise autoriteedi kõrval märku ühisest juurdepääsust sündmusele”. (Bergqvist 2020: 490–492) Mõlema partikli funktsioonil on nüüd kaks komponenti: 1) ühine ligipääs infole ja episteemilise autoriteedi omistamine; 2) partikliga *väl* (ee *küll*, sks *wohl*) määratakse autoriteet adressaadile ja selle tulemus on „oletamine (ingl *uncertainty*)”, partikliga *ju* (ee *ju*, sks *ja*) aga kõnelejale, mis tähistab „ühist teadmist; kõneleja jaoks ilmset” (Kärk 2014; Bross 2012).

Episteemilise autoriteedi markeerimist grammatilise kategooriana käsitleb suhteliselt noor, intersubjektiivsusega tegelev uurimistraditsioon, kus keskseks mõisteks on *kaasatus* (ingl *engagement*, vt Evans jt 2018; ka Heritage 2013; Hennoste 2012).² Selle mõistega selgitatakse pigem keskseid grammatilisi kategooriaid, näiteks Kolumbias kõneldava vitoto keelkonna andoke keele verbitunnuseid (Evans jt 2018: 113–120). Diskursusepartiklite uurimise jaoks on aga oluline idee, et episteemilisus ei sisalda ainult kõneleja kahtlemist või toetamist, vaid ka episteemilise autoriteedi määramist kõnelejale enesele või adressaadile.

Kaasaegsete kirjelduste nappus

Diskursusepartiklite uurimine on viimase 30 aasta jooksul hästi arenenud ja suuremad uurali keeled (eesti, soome ja ungari) on kaetud (vt eesti keele kohta nt siinse teemanumbri sissejuhatust Hennoste jt 2022, ungari keele kohta nt Gärtner, Gyuris 2012; Furkó, Abuczki 2015; soome keele kohta ISK 2004; Ranta 2012 jm). Väiksemate uurali keelte puhul see nii ei ole. Ekstreemne, aga iseloomulik näide leidub kamassi keele kohta. Kai Donneri ja Aulis Joki kamassi keele grammatilise kirjelduse viimane peatükk räägib partiklitest, kasutades seda sõna üldmõistena (Joki 1944: 182–190). Peatükk sisaldab esimese rühmana määr- ja tagasõnu (*Adverbien und Postpositionen: Localia, Temporalia, Qualitatis et modi vel relationis, Quantitatis et intensitatis, Causae*), teisena sidesõnu (*Konjunktionen*) ning viimasena enkliitilisi partikleid ja interjektsioone (*enklitische Partikeln und Interjektionen*). Selle liigituse lõi Arvid Genetz (1890) umbes 50 aastat varem soome partiklite jaoks. Kamassi enkliitilisi partikleid on Donneril ja Jokil loetletud kolm: *-bä*, *-gö* ja *-a* (Joki 1944: 189–190). Esimene on valesti klassifitseeritud käändelõpp (ACC.3SG), teine aditiivne partikkel ja kolmas küsipartikkel. Interjektsioonide lõpus leidub ka üks diskursusepartikkel *no* 'no(h)' ning määrsõnade all episteemiline operaator *možat* 'võib-olla'. Rohkem näiteid selles allikas ei ole.

² (Inter)subjektiivsuse avaldumise kohta nt eesti keele episteemilistes modaalpartiklites *kahtlemata*, *loomulikult*, *põhimõtteliselt* ja *tegelikult* vt Valdmets, Habicht 2013.

Üks kirjelduste puudulikkuse põhjusi võib olla selles, et kamassi, sölkupi jt väikekeelte grammatikaid kirjutavad sagedamini mitteemakeelsed autorid. Diana Forcker, kes analüüsib Kaukaasia dargi keele Sanži murde modaalpartiklit *-q'ál* (Forcker 2020; ligikaudu eesti *ju* vaste), kirjeldab sissejuhatuses ilmekalt, milliste raskustega peab arvestama keeleteadlane, kes kirjeldab võõra keele modaalpartiklite pragmaatilisi, semantilisi ja süntaktilisi omadusi: need on tavaliselt multifunktsionaalsed ega pruugi moodustada koherentset sõnaliiki, neil puudub täpne leksikaalne sisu ning ei tohi unustada nende rolli infostruktuuris. Ta järeldeb, et „modaalpartiklite uurimine puudutab seega süntaksi, semantika ja pragmaatika, teksti ja konteksti, keelelise ja keelevälise teabe vahelisi piire” (Forcker 2020: 340). Ja kui seda on raske tabada emakeelsetel uurijatel, siis on see veel raskem neil, kellel puudub emakeelne teadmine partiklite tähenduse, funktsiooni ja paigutamise kohta. Lisada võib veel asjaolu, et tekstis partikleid sageli kombineeritakse, nagu saksa *ja* ja *wohl* näites 3. Pole selge, kas näites on episteemiline autoriteet samal ajal nii kõnelejal (*ja/ju*) kui ka adressaadil (*wohl/küll*) (vrd Bergqvist 2020), partiklite kombinatsioon lisab intensiivsust (vrd Kärk 2014) või tähendab nende kombinatsioon midagi muud.

- (3) *Das darf ja wohl nicht wahr sein.* (Thurmair 1989: 211)
'See ei saa **ju küll** tõsi olla.'

Kärgi (2008) uurimus näitas, et keeleõpikud, mille on autor koostanud oma emakeeles, sisaldavad rohkem modaal- ehk värvingupartikleid. Siiski ei pruugi ka emakeelsed grammatikud neile tähelepanu pöörata. Kärk (2008: 146, 2014: 132) tsiteerib soome autorit Aino Kärnät (1983: 93), kes kurdab „üleliigsete sõnakeste” väljajätmist saksa ja soome keeleõpikutest. Lisaks leidub keeleteaduse ajaloos ka otsest negatiivset suhtumist. Bross (2012: 186) toob välja, kuidas saksa autorid on saksa modaalpartikleid nimetanud: sealt ei leia mitte ainult selliseid sõnu nagu *Würzwörter* 'maitsestamissõnad' (Thiel 1962) või *Flickwörter* 'lappimissõnad' (Gabelentz 1969 [1901]), vaid ka iseloomustuse, nagu *Läuse im Pelz der Sprache* 'täid keele kasukas' (Reiners 1943).

Ainuke laiem ülevaade soome-ugri keelte partiklite kohta on 1982. aastal avaldatud Moskva fennougristi Klara Majtinskaja raamat, kus funktsionaalsete sõnade hulka kuuluvad ees- ja tagasõnad, asesõnad, sidesõnad ja ka partiklid (vn *частицы*). Neid käsitleb ta erinevatest vaatenurkadest: millised on nende süntaktilised omadused, päritolu, funktsioon ja tähendus ning sisemine struktuur. Raamatus esinevad näitavatest asesõnadest grammatiseerunud partiklid, nagu udm *täni* 'vot siin!' (lk 123–124), emfaatilised partiklid, nagu sm *-han/-hän, -ka/-kä, -pa/-pä* (lk 125–126), eituspartiklid (lk 128–130), küsipartiklid (lk 130–132) ja ka modaalsed üksused (lk 130–135), mille hulka Majtinskaja loeb episteemilised operaatorid, nagu näiteks ee *vaevalt küll*, sm *nähtävästi* 'ilmselt', mkš *njajems* (*id.*), komi *tödömys* 'loomulikult', ung *persze* (*id.*), evidentsiaalsust väljendavad partiklid, nagu ung *állítólag* 'väidetavalt', aga ka partiklid, mis vormistavad koos verbiga kõneviise, nagu komi *med* 'las', mis vormistab jussivi. Diskursusepartikleid eraldi rühmana Majtinskaja ülevaates ei esine, need peituvad teistes rühmades.

Uurimused, mis olid Majtinskajale väikeste uurali keelte partiklite kohta kättesaadavad, olid näiteks Anastasija Sainahova väitekiri mansi funktsionaalsetest sõnadest (1966), kus leidub ka partiklite peatükk, või veel varasem Agnija Podorova väitekiri komi keele partiklitest (1954), millest on juttu artikli järgmises osas. Üks puudus, mis selgub just sellistest töödest, on see, et emakeelsed autorid ei püüa kirjeldada täpsemalt ja laiemalt ning vene tõlkest sõltumatult, mida üks või teine partikkel erinevates kontekstides võib tähendada.

Episteemiline toetus ja episteemiline autoriteet (komi keele näitel)

Selles osas vaatan episteemilist autoriteeti komi keele näitel, lähtekohaks on Podorova kandidaadiväitekirja autoreferaat (1954; vt ka ülevaatlikku artiklit Podorova 1956). Diskursusepartikleid selles töös eraldi välja toodud ei ole, neid tuleb otsida erinevatest rühmadest, nt fookus-, küsi-, kvotatiiv- ja muude partiklite alt. Kõige huvipakkavam rühm on n-ö sissejuhatavad partiklid (vn *вводные частицы*, sama kui *вводные слова*, ee *piiripartiklid*), nagu näiteks *taj* 'ilmselt' (Podorova 1954: 7). Märkimisväärne on töö kolmas peatükk, kus autor toob välja neli allikat, millest partiklid grammatiseeruvad: sidesõnad, mäarsõnad, verbid ja afiksids. Iga rühma jaoks leidub tal kõrvaltatavaid näiteid, mis illustreerivad sama sõna nii partikli kui ka lähtesõna funktsioonis (Podorova 1954: 13–17). Kahjuks diskursusepartikleid sellest peatükist ei leia. Autoreferaadi alguses kasutab Podorova (1954: 3) ühte illustreerivat näidet, kus komi eitusverbi kõrval esineb viis partiklit (näide 4b).

- (4a) *Zerm-a-z*   *alī*   *o-z*   *talun?*
sada-FUT-3SG   või   NEG.PRS-3SG   täna
vn 'Пойдет сегодня дождь или нет?' / ee 'Kas täna sajab vihma või mitte?'³
- (4b) *O-z*   *žö*   *kö*   *öd*   *ñin-a*.
NEG.PRS-3SG   DP   EPIST   DP   juba-Q
vn 'Нет же ведь уж, наверно.' / ee 'Arvatavasti ometi siiski enam mitte.'

Üks on ajale viitav partikkel *ñin* 'juba', mis tähendab koos eitusega 'enam mitte' (4b). Lühem vastus küsimusele 4a oleks *oz ñin* 'enam mitte'. Lisaks leidub Podorova töös tingiv partikkel *kö*, mis annab koos küsipartikliga *-a* (*kö-a* või *kö ... -a*) episteemilise dimensiooni: 'arvatavasti, ilmselt' (vn *наверно*; Majtinskaja 1982: 118). Carmen Nõlvaku järgi (2019), kes klassifitseerib oma bakalaureusetöös komi Ižma murde videokorpusest⁴ leitud diskursusepartiklid Kasper Boye (2012) episteemilise toetuskaala järgi, kannavad komi *kö-a* ja selle Ižma variant *ke-a* veidi erinevat toetusastet väljendavaid tähendusi 'peab olema, ilmselt, arvatavasti, vist' (Nõlvak 2019: 25; vrd ka Žilina jt 1961: 9; Lytkin 1955: 297–298). Selle partiklikombinatsiooniga (näide 5) osutab kõneleja, et ta ei toeta propositsiooni sisu täiesti, vaid ainult osaliselt (vrd Boye 2012: 22).

³ Tänan Nikolay Kuznetsovi abi eest näidete eesti keelde tõlkimisel.

⁴ Vt <http://videocorpora.ru> (11. I 2022).

- (5) Kontekst: Keelejuht rääkis praamiliiklusest ümberkaudsetel jõgedel [---]. Keelejuht väljendas partikliga kahtlust, kas praamid ikka käivad tänapäeval ainult Petšorani.
Eni uže vsjo, eni toko Pečoraadž lokteny ke-a, da i to Irajolys vošsis da, Irajol' pyr vet-leny.
 'Nüüd juba kõik ainult kuni Petšorani **ilmselt** lähevad üles, ja ka Irajoli [tee] avati, Irajoli kaudu käivad.' (Nõlvak 2019: 25)

Vastus näite 4a küsimusele on niisiis *oz kö nin-a* 'arvatavasti enam mitte' ja selline tagasihoidlik episteemiline toetus on arusaadav, kuna tegemist on ilmaprognoosiga. Ülejäänud kaks on vene keelest pärit partiklid *žö* (← vn же) ja *öd* (← vn ведь), need esinevad ka näite 4b vene tõlkes. Podorova loetleb neid erinevates kategooriates: *žö* kuulub tema järgi fookuspartiklite (*выделительные частицы*), *öd* aga diskursusepartiklite hulka (*вводные частицы*). Partikkel *žö* ei ole siiski ainult fookuspartikkel, see on ka diskursusepartikkel. Nõlvaku episteemilise toetuse skaalale põhinevas diskursusepartiklite klassifikatsioonis paigutuvad partiklid (*v*)*öd* ~ *Ižma ed* (näide 6) ja *žö* ~ *Ižma že* (näide 7) mõlemad „täieliku toetuse” alla (Nõlvak 2019: 17–18; vrd Žilina jt 1961: 63, 124). Kõik Nõlvaku töös esinevad episteemilised partiklid ja toetusastmed on kokku võetud tabelisse 1.

- (6) Kontekst: Eakas keelejuht meenutas, et tema ja ta abikaasa keelekasutus erines geograafilise päritolu erinevuse tõttu väga palju. Intervjueerija küsib:
Kudž ne torjalis? Ti ved pomnitannyd?
 'Kuidas see erines? Te **ju** mäletate?' (Nõlvak 2019: 17)
- (7) Kontekst: Keelejuht väitis end olevat kirjaoskamatu ning mitte teadvat oma sünniaastat, küll aga oskas ta öelda oma vanuse. Keelejuht on tõenäoliselt ka varem sellises olukorras olnud, kus tema sünniaastat teada tahetakse, ning teinud järelduse, et hariduse omandanud inimesed oskavad seda vanust teades välja arvutada, või on niisama kindel, et oskavad, seega väljendab ta selle väite suhtes täielikku toetust.
Ti že godnas kudke artalannyd, kužannyd.
 'Te **ju** kuidagi arvutate aastaid, oskate.' (Nõlvak 2019: 18)

Tabel 1. *Ižma* diskursusepartiklid episteemilise toetuse määra järgi grupeerituna (Nõlvak 2019: 32).

Täielik toetus	Osaline toetus	Neutraalne toetus
<i>ed</i> ~ <i>ved</i> 'ju' <i>dejstvitelne</i> 'tõesti' <i>dert</i> 'muidugi' <i>že</i> 'ju' <i>zabyl</i> 'tõesti' <i>kõnečne</i> 'muidugi' <i>ñepremenne</i> 'kindlasti' <i>objazatelne</i> 'kindlasti' <i>pravo</i> 'tõesti' <i>taj</i> 'ju' <i>tõdask</i> 'muidugi' <i>tõdñin</i> 'muidugi'	<i>burake</i> 'ilmselt' <i>li myli</i> ~ <i>ali myj</i> 'või midagi' <i>naverne</i> 'vist' ke=a 'ilmselt' <i>könke</i> 'vist' <i>tydale</i> 'ilmselt'	<i>li ... li</i> 'kas ... või'
	<i>gaške</i> ~ <i>daške</i> 'võib-olla'	

Tabelis 1 on mainitud osalise toetuse (ingl *partial support*) all partiklit *ke-a* (*kö-a*, *kö ... -a*). Siin aga tekib kaks kahtlust. Esiteks: miks on täieliku toetuse kategoorias nii palju markereid, mis võivad samas lauses koos esineda, nagu *žö* ja *öd* (näide 4b)? Teiseks, episteemiline toetus ei saa olla nende partiklite ainuke dimensioon: kuidas muidu aru saada, et kõneleja väljendab lauses (4b) oma partiklitega nii osalist kui ka täielikku toetust?

Vladimir Panovi (2020) järgi märgivad vene *že* ja *ved'* mõlemad vaieldamatut informatsiooni (ingl *uncontroversial information*). Panov, kes uurib seda kategooriat Euroopa keeltes, täpsustab: „[---] partikli mõjualas olevat propositsiooni peab kuulaja tõlgendama ilmsena, vajaliku infotausta juurde kuuluvana, antud oludes väga olulisena ja konteksti tõlgendamisel otsustavat tähtsust omavana” (Panov 2020: 2). Selle funktsiooniga partiklid on Panovi uuringus vn *že* ja *ved'*, sks *ja* ja *doch*, rts *ju* ja *då*, ee *ju*, sm *-han/-hän*, udm *-uk*, eelmainitud Sanži *-qal* jm. Panov nimetab seda kategooriat enimitiiviks, toetudes ladina keele sõnale *enim* 'tõepoolest, tegelikult, nimelt'. Komi keel tema uuringus ei esine, ja kuigi Podorova 1954. aastal mõistet *enimitiiv* veel teada ei saanud, võib vaieldamatuse dimensiooni juurde mõelda. Miks aga väljendub see dimensioon kahe partikliga (*žö* ja *öd*)? Panov (2020: 13) toob kahe partikli ainsa erinevusena välja, et *že* saab esineda infoküsimustes, *ved'* aga mitte – selline erinevus pole siin abiks. Kui pidada partiklit *öd* 'ju, siiski' Bergqvisti (2020) rootsi *ju* analüüsi eeskujul episteemilise autoriteedi markeriks, mis annab märku, et autoriteet on kõnelejal enesel, siis on ikka ebaselge, mida *žö* (Ižma *že*) 'ometi' teeb – võib-olla lihtsalt toetab.

Kuigi uurijad pole näite 4b partiklite koostöö suhtes veel otsusele jõudnud, võib siiski konstateerida, et partiklikombinatsioon pakub mõne olulise fakti väiksemate uurali keelte diskursusepartiklite kohta: 1) vanadest klassifikatsioonidest ei piisa; 2) partikleid kombineeritakse, mis aga ei pruugi tähendada, et partiklikombinatsiooni tähendus on lihtsalt osade tähenduste summa; 3) diskursusepartikleid laenatakse, need mängivad keelekontaktides olulist rolli; 4) kuigi vene *že* ja *ved'* on Panovi (2020) Euroopa keelteala ülevaates olulised elemendid, ei leidu selles uuringus komi keele partikleid.

Grammatiseerumine: kamassi partikkel *bar*

Selles osas vaatan grammatiseerumist, näitena kamassi keele diskursusepartikkel *bar*. Sõna *bar* 'kõik' esineb kamassi keele allikates kuni 1914. aastani hulgasõnana, mis toimib atribuudina, nt *bar kuza* 'kõik inimesed' (Joki 1944: 8), adverbina (näide 8) või predikaadina ('see on kõik').

- (8) *dī kem-žə? šüškü-m bar to?bdə-bi.*
 DEM veri-INS abaluu-ACC kõik määri-PST3SG
 'Selle verega ta määris abaluu täiesti kokku.' (Joki 1944: 94)

Sõna on pärit lõunasiberi turgi naaberkeeltest (Joki 1952: 83), kus sellel on hulgasõna funktsiooni kõrval ka eksistentsiaalse koopula funktsioon: *par*, *bar*, *var* '1. on olemas; 2. tervik, kõik'; mõnes turgi keeles tähendab see ka 'rikas' (Radloff 1911: 1143, 1472, 1956). Viimase kamassi kõneleja Klavdija Plotnikova 1960. aastate salvestustes esineb see endiselt hulgasõna funktsioonis, lisaks aga ka varem dokumenteerimata diskursusepartiklina. Sellises funktsioonis esineb see kõige sagedamini rõhutu kliitikuna lause teises (nn Wackernageli) positsioonis (näide 9a), aga võib ka esineda lause sees enne verbi (9b) või lause lõpus (9c).⁵

- (9a) *d̥=bar*   *šijmə*   *tappi*
 DEM=DP   mära   püüd.PST3SG
 'Ta püüdis mära.' (PKZ_196X_SU0225.072)
- (9b) *d̥i*   *d̥i-ne*   *baltu-zi?*   *ulu-bə=bar*   *saj*   *jaʔ-bi*
 DEM   DEM-LAT   kirves-INS   pea-ACC3SG=DP   ära   hakki-PST
 'Ta löikas kirvega tema pea maha.' (PKZ_196X_SU0225.182)
- (9c) *da*   *mi?*   *ugāndə*   *kännām-bi-baʔ=bar*
 ja   1PL   väga   külmu.RES-PST-1PL=DP
 'Ja meil oli väga külm.' (PKZ_1964_SU0211.PKZ.048)

Võrreldes hulgasõnaga esineb diskursusepartikkel peaaegu kuus korda sagedamini: kamassi korpusest (INEL) leidsin 152 hulgasõnana ja 878 diskursusepartiklina esinemist. Et seda polnud varem (kuni 1914. aastani) diskursusepartiklina üldse määratletud, ei pruugi tähendada, et sellist kasutust varem ei tuntud. Tekste sellest perioodist on vähe ja need on peamiselt muinasjutud. Plotnikovalt aga on dokumenteeritud erinevaid tekstiliike (muinasjutud, eluloolised tekstid, tegevuse kirjeldused jm), kus ta kasutab seda sõna partiklina igal pool tekstiliigist sõltumata. Partikli tüüpiline esinemiskoht on lause alguses pärast subjekti, enne pausi (näide 10), nagu oleks tegu järjeotsimismarkeriga, mis annab kõnelejale aega lauset planeerida.

- (10) *nu-zay=bar* ... [2 sek]   *mim-bi-i?*   *d'ije-gən.*
 tatari-PL=DP   mine-PST-3PL   taiga-LOC
 'Tatarid [st kamassid] rändasid taigas.' (PKZ_1964_SU0211.PKZ.024)

Partikli tähendust ja grammatiseerumist selgitades tundub sobiva allikana algne hulgasõna 'kõik'. Võib oletada, et tähendusega 'kõik' ja adverbina 'täiesti' sobib see emfaatiliseks markeriks (intensiivuspartikliks), nagu ee *täiesti* (Hennoste 2000: 1806) või ingl *totally* 'täiesti', mida on uurinud Andrea Beltrama (2015: 134–137): *totally* on kõnelejale orienteeritud intensiivussõna, millega kõneleja modifitseerib oma toetust väitele. Selline areng oleks tavaline, hulgasõna mõjuväli on alguses vaid propositsiooni sees (objekt x on täiesti mõjutatud), siis aga laieneb adverbina kogu lausele (on täiesti õige, et x on mõjutatud). Probleem on aga selles, et emfaatilised markerid üldiselt ei esine nii sageli, nagu esineb *bar* viimase kamassi kõneleja kõnes.

⁵ Seda, kas funktsioon peab olema erinevates positsioonides sama või kas nt lause lõpupartikkel (*final particle*, vrd Hancil jt 2015) vajab eraldi selgitust, siin ei vaadelda.

Teiseks, partikkel *bar* on rõhutu, mis tavaliselt ei ole emfaatilise markeri omadus. Kolmandaks, Beltrama leiab, et *totally* ei esine eelmainitud funktsioonis käskudes, vrd näiteid 11a ja 11b (Beltrama 2015: 135). Kamassi *bar* aga esineb ka käskudes (12a). Peale selle esineb *bar* koos intensiivsuspartiklitega, nagu nt *ugānda* 'väga' (9c), kus tähendus 'täiesti' ei sobi (*väga täiesti), ja esineb ka kontekstides, kus täielik kvantifitseerimine samamoodi ei sobi (12b) (*täiesti mõned).

(11a) *I totally think: Have I got to go and play basketball now?*

'Ma täiesti mõtlen: kas ma pean nüüd minema ja korvpalli mängima?'

(11b) ?? *Totally think: Have I got to go and play basketball now?*

'Täiesti mõtle: kas ma pean nüüd minema ja korvpalli mängima?' (Beltrama 2015: 135)

(12a) *ordə-ʔ*   *ešši-m=bar!*
hällita-IMP2SG laps-ACC=DP

'Hällita last!' (PKZ_1964_SU0205.PKZ.210)

(12b) *šindi=bar*   *kanza-ziʔ=bar*   *neʔ-leʔbə*,   *šindi*   *ei*   *neʔ-leʔbə*.
kes=DP   piip-INS=DP   tõmba-DUR.PRS   kes   ei   tõmbama-DUR.PRS

'Kes tõmbab piipu, kes mitte.' (PKZ_1964_SU0209.PKZ.054)

Partikli *bar* grammatiseerumine ei saanud lõppeda emfaatilise toetusmarkerina, see pidi olema edasi arenenud. Pärast (hüpoteetilist) emfaatilist perioodi sai sellest marker, mis märgistab toetust, st „kõneleja hoiakut propositsiooni tõesuse astme kohta” (Zimmermann 2011: 2012–2013), ehk kinnitamispartikkel (ingl *assertive particle*). Arvestades raskusi, millega viimane kamass keelt kõneles, võib partikli kasutust seletada sellega, et kõneleja kinnitab pidevalt, mida ta ütleb, aga ei kinnita oma lausungite sisu, vaid pigem nende vormi. Esialgseks klassifikatsiooniks võib pakkuda, et diskursusepartikkel *bar* on kõnelejale orienteeritud tekstitootmist toetav partikkel. See seletaks ka, miks pole seda dokumenteeritud varem, kui kamassi keelt kõneldi vabamalt. Jäävad aga küsimused, kust viimane kamass selle funktsiooni võttis, kas ta kujundas selle ise toetuspartiklikuks või oli see juba kasutusvalmis, aga varem dokumenteerimata.

Need tõstatavad omakorda küsimuse, kas grammatiseerumine toimus kamassi keeles või on diskursusepartikkel *bar* samuti nagu hulgasõna *bar* üle võetud turgi naaberkeeltest. Ma pole leidnud võrreldavat lõunasiberi turgi partiklit, mis võib olla seotud sellega, et sobivaid tekste hakassi keelest, eriti selle Katša murdest, pole piisavalt ning sõnaraamatutes ja grammatikas seda ei leidu. Küll aga on mongoli keeles diskursusepartikkel *bol*, mille tähendus on Namsrai ja Dashdorj (2021: 97–98) järgi topiku markeerimine ning subjekti, objekti või atribuudi rõhutamine. Ühes nende näites (13) esineb partikkel sarnaselt kamassi keelelega Wackernageli positsioonis.

(13) *German hūn*   *bol*   *tsay-yg*   *nariin barimtal-day*.

German isik   DP   aeg-ACC   sirgelt jälita-HAB

'Sakslased on aja suhtes täpsed.'

Seejuures on huvitav, et mongoli keeles ei ole partikli *bol* allikaks hulgasõna, vaid ainult eksistentsiaalne koopula, mis on turgi keelte partikli *par/bar/var* esmatähendus. Sellel taustal võib mõelda, et kamassi keele diskursusepartikkel *bar* ei lähtu mõnest turgi keelest laenatud hulgasõnast tähendusega 'kõik', vaid võimalik on sellest sõltumatult laenatud turgi keele diskursusepartikkel, mis on topiku markeriks grammatiseerunud koopula *bar* 'on (olemas)'. Turgi-mongoli keelekontaktid lubavad sellist hüpoteesi, otse laenamist mongoli keelest kamassi keelde pole selleks vaja. Kuigi täpne tähendus ja areng ei ole praegu veel selge, võib laenamise probleemi ignoreerides esialgu pakkuda kaks grammatiseerumise teed (vt tabelit 2).

Tabel 2. Diskursusepartikli *bar* kaks võimalikku grammatiseerumise teed.

Endine tähendus	Vahetulemus	Lõpptähendus
'kõik, täiesti' (hulgasõna)	> intensiivsus (diskursusepartikkel)	> toetus (diskursusepartikkel)
'on olemas' (eksistentsiaalne koopula)	> topikaliseerimine (topikupartikkel)	

Diskursusepartiklid keelekontaktis

Partiklid on sõnaliik, mida laenatakse ühest kontaktkeelest teise suhteliselt ruttu. Yaron Matrasi (2007: 54, 57) järgi on need sidesõnade kõrval kõige sagedamini laenatud kategooria, kusjuures diskursusepartikleid laenatakse enne muid partikleid. Käsitletud näited puudutasid osaliselt keelekontaktide küsimust: saksa-eesti konvergentsi diskursusepartiklite alal (Kärk 2014); vene diskursusepartikleid Venemaa vähemuskeeltes, näiteks komi keeles, kus leidub partikleid, mis on suhteliselt vanad laensõnad, nagu *öd* ← *ved'* 'ju'; kamassi partikli *bar* võimalikku laenamist.

Sama olukord valitseb tegelikult üle Venemaa kõikides uurali ja muudes vähemuskeeltes (vt ka siinses numbris Markus 2022; Zubova jt 2022). Tänapäeva kõnelejate tekstidest võib leida mitmesuguseid vene keelest üle võetud diskursusepartikleid, aga pole teada, mis täpselt selle protsessi taga peitub: kas vene partikkel asendab selles keeles mingit vanemat partiklit või muud markerit või kas vene partikkel toob ka sisuliselt midagi uut sellesse keelde?

Näiteks Hamburgi ülikooli sõlkupi korpusest (INEL) leiab üksikuid vene keelest üle võetud enimitiivpartikli *ved'/wit'* esinemusi, nt lõunasõlkupi Tšaja murdest aastast 1964 (näide 14a). Kui aga otsida vene partikli *ved'* vasteid korpuse tõlgetest, siis selgub, et partiklil on olemas ka sõlkupikeelne analoog *ket* (14b). Partikkel *ket* esineb Tazi murdes, selle tõlkevasteks on vn *že* (Kazakevič jt 2002: 119) või *ved'* (Kuznecova jt 1980: 304), aga see esineb ka Keti murdes kujul *qat* (Alatalo 1998: 18). Ariadna Kuznecova jt (1980: 304) paigutavad Tazi partikli võimendavate (vn *усилительные*) partiklite hulka, varem klassifitseeris Prokof'ev (1935: 78) selle kinnitavaks (vn *утвердительный*) partiklikliks – mõlemad liigitused sobivad vaieldamatu informatsiooni tähendusele. Kahjuks esineb ka see partikkel korpuses üsna harva ja on väga raske öelda, kas uuem partikkel asendas Tšaja murdes vanema partikli või kasutati mõlemaid paralleelselt.

- (14a) Kontekst: Kõneleja on onul külas ja imestab, miks onu ei pane küsimata talle klaasi ette.

Man wet' kosti tü-pba-n.
1SG DP külla[vene] tule-PST.NARR-1SG

vn 'Я ведь в гости пришла.' / ee 'Ma tulin ju külla.' (PVD_1964_MyDream_nar.009)

- (14b) Kontekst: Mees käib kinnijäätunud merel. Lumi hakkab sulama.

Tina ket kuttar č'uŋa.
DEM DP how melt.AOR3SG

vn 'Вот ведь как [обычно] тает.' / ee 'Vaat nagu ta ju [tavaliselt] sulab.' (NEP_196X_NenetsAndWhiteBear2_flk.038)

Kuna diskursusepartikleid laenatakse kergesti ühest keelest teise, siis saab neid ka areaalsest vaatenurgast uurida. Aigul Zakirova (2019) on vaadanud turgi keeltest pärineva *n-ö* emfaatilist identiteeti markeeriva partikli *-ok* 'just see' levikut Volga keelte alal.⁶ Partikkel on tšuvaši keelest (näide 15a) üle võetud mari murdeisse vormis *-ok* ~ *-ak* (niidumari näide 15b). Edasi liikus partikkel ka udmurdi keelde, kus endistest mari vokaalharmoonilistest variantidest sai kaks erinevat partiklit, *-ak* ja *-ik*, millest muutus produktiivseks ainult *-ik* (näide 15c) (Zakirova 2019: 29–32).⁷

- (15a) *maša pačča-ra ešl-et' ača-sem-pe=te mašax lar-at'*
Maša aed-LOC tööta-NPST.3SG laps-PL-INS=ADD Maša.EMPH istuma-NPST.3SG

- (15b) *pačka-šte maša paša-m ašt-a ikševe dene mašak šinč-a*
aed-INE Maša töö-ACC tege-NPST.3SG laps koos Maša.EMPH istu-NPST.3SG

- (15c) *bakča-ŋn maša uža niłpi-os-ŋn=no maša=ik puk-e*
aed-INE Maša tööta-PRS.3SG laps-PL-INS=ADD Maša-EMPH istuma-PRS.3SG
vn 'Маша работает в огороде, и с детьми сидит Маша же.' / ee 'Maša töötab aias ja lastega istub ka Maša.' (Zakirova 2019: 45)

Zakirova uurimistöö on üks paljudest, mis näitavad paralleelset arengut (konvergenti) turgi ja soome-ugri keeltes ning murretes (vt nt LIDIVOKA). Veel suuremat uurimisala kujutavad aga need keeled, mis on või on olnud kontaktis vene keelega (vt nt Forker, Grenoble 2021, kus konkreetset diskursusepartiklid kahjuks teemaks ei ole). Aueri ja Maschleri (2016) toimetatud kogumik kaardistab vaid ühe diskursusepartikli ja selle variantide leviku. Nende (2016: 6–9) järgi leidub eesti partiklite *no* ja *noh* sugulasi germaani (sks *nu*, *na*, hollandi, jidiši, taani, rootsi, norra, islandi *nu*), slaavi (tšehhi, slovaki, poola, vn *nu*), soome-ugri (sm *no*), romaani keeltes ja heebrea keeles. Muid uurali keeli peale eesti ja soome selles raamatus ei esine, kuid partikkel *nu/no* esineb vist peaaegu kõikides Venemaa vähemuskeeltes ning muudes uurali keeltes, näiteks isuri (vt ka Markus 2022 siinses numbris), liivi (vt Tomingas 2022 siinses numbris) ja kamassi keeles (näide 16). Selles näites on kamassi partiklil voorualguline sundiv/õhutav funktsioon (ingl *turn-initial urging/prompting function*, vt Auer, Maschler 2016: 12).

⁶ Emfaatilise identiteedi partikliteks nimetas Ekkehard König (1991: 120–125) saksa fookuspartikleid *ausgerechnet*, *eben*, *genau*, *gerade*, mis kõik tähendavad ligikaudu 'just'.

⁷ Udmurdi keele enklitilise partiklisüsteemi kohta vt nt Arkhangelskiy 2016 ja Zubova 2016.

- (16) Kontekst: Peategelane nutab oma lamba kaotamise puhul. Teine mees trööstib teda:
no, i-?   fora-?!   bar   mi-li-m   summa-m.
 DP   NEG-IMP.2SG   nut-CONN   kõik   and-FUT-1SG viis-1SG
 'Noh, ära nuta! Annan [sulle] kõike oma viis [tükki]. (AA_1914_Corpse_ flk.071 (003.036–037); Joki 1944: 95)

Aueri ja Maschleri toimetatud raamat näitab hästi, kui vajalik on, et väikeste uurali keelte kohta oleks rohkem informatsiooni, nii et saaks adekvaatselt uurida seda keeleareaali ja mitte ainult vene keele kontaktkeelena, vaid iseseisvana, täies ulatuses.

Kokkuvõte

Kõige olulisemad järeldused on järgmised.

1) Väikesed uurali keeled ei saa sageli osaleda diskursusepartiklite ja -markerite areaal-tüpoloogilise vaatenurgaga uurimustes, sest puuduvad nende kirjeldused. Kõige suurem probleem on, et ei puudu mitte ainult nüüdisaegsed kirjeldused, vaid võrreldes suurte uurali keelte ja muude Euroopa keeltega puuduvad ka vanemad kirjeldused, mis sisaldaksid emakeelsete uurijate oletusi selle kohta, mida mingi partikkel erinevates kontekstides teoreetilisest mudelist sõltumatult tähendab.

2) Diskursusepartikleid laenatakse, need mängivad keelekontaktides olulist rolli. Kui mõnes väikeses uurali keeles leidub vene keelest üle võetud partikkel, ei pruugi see tähendada, et selle partikli kasutamise viis oleks sama nagu vene keeles.

3) Diskursusepartiklite kombinatsioonid vajavad eraldi tähelepanu.

Lähemisviisid, millega kirjeldatakse pragmaatilisi markereid, on muutunud – (inter)subjektiivsus, interaktsiooniline keeleteadus, etümoloogia, ühisosa mudel, formaalne lingvistika – ja kindlasti muutuvad ka tulevikus. Seepärast on tähtis, et uurijad ei kardaks oma intuiitviseid arusaamu kirja panna ühe või teise partikli kohta, vaid mängiksid läbi ka mõne partikli koostöö, nii et saab aimu, millised partiklid moodustavad koherentse rühma.

Uurimistööd on toetanud Eesti Teadusagentuur (projektid PRG927 ja PRG1290 „Uurali keelte diskursuspartiklite grammatika“). Tänan Katrin Kerni käsikirja keelelise toimetamise eest, Helle Metslangi, Elena Markust, Luliia Zubovat, Denys Teptiukki, anonüümset retsensenti ja eriliselt Tiit Hennostet kommentaaride eest.

LÜHENDID

1/3 1./3. = isik; **ACC** = akusatiiv; **ADD** = lisav partikkel; **AOR** = aorist (markeerimata grammatiline aeg samojeedi keelekirjeldustraditsioonis); **CONN** = konnegatiiv (eitusmarkeriga kaasnev tüvi); **DEM** = demonstratiivpronoomen; **DP** = diskursusepartikkel; **DUR** = duratiiv (tegevuslaad); **EMPH** = emfaatiline marker; **EPIST** = episteemiline partikkel; **FUT** = tulevik (futuutum); **HAB** = habituaalne olevik (mongoli keeles); **IMP** = imperatiiv; **INE** = inessiiv; **INS** = instrumentaal (kääne); **LAT** = latiiv (kääne); **LOC** = lokatiiv (kääne); **NARR** = narratiivne minevik; **NEG** = eitusverb; **NPST** = mitteminevik; **PL** = mitmus; **PRS** = olevik; **PST** = minevik; **Q** = küsipartikkel; **RES** = resultatiiv (tegevuslaad); **SG** = ainsus.

VEEBIVARAD

INEL = Indigenous Northern Eurasian Languages. <https://www.slm.uni-hamburg.de/inel/projekt/kamassisch.html>

LIDIVOKA = Linguistic Diversity in the Volga-Kama Region. <https://lidivoka.univie.ac.at>

KIRJANDUS

- Aijmer, Karin 1977. Partiklarna *ju* och *väl*. – Nysvenska studier, nr 57, lk 205–216.
- Arkhangelskiy, Timofey 2014. Clitics in the Beserman dialect of Udmurt. – Basic Research Working Papers. (Linguistics 10.) National Research University Higher School of Economics. Department of Philology, lk 1–20. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2504461>
- Alatalo, Jarmo 1998. Süssygüj ëdžipsan (Qëtqyj qılanni). Maksimin Jar & Helsinki.
- Auer, Peter; Maschler, Yael 2016. The family of NU and NÅ across the languages of Europe and beyond: Structure, function, and history. – NU/NÅ: A Family of Discourse Markers Across the Languages of Europe and Beyond. Toim P. Auer, Y. Maschler. Berlin–Boston: Walter de Gruyter, lk 1–47. <https://doi.org/10.1515/9783110348989-001>
- Beltrama, Andrea 2015. From Totally Dark to Totally Old. The Formal Semantics of Subjectification. – Proceedings of Sinn und Bedeutung, nr 19, lk 125–142. <https://ojs.ub.uni-konstanz.de/sub/index.php/sub/article/view/225>
- Bergqvist, Henrik 2020. Swedish modal particles as markers of engagement: Evidence from distribution and frequency. – Folia Linguistica, kd 54, nr 2, lk 469–496. <https://doi.org/10.1515/flin-2020-2047>
- Boye, Kasper 2012. Epistemic Meaning: A Crosslinguistic and Functional-Cognitive Study. Berlin–Boston: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110219036>
- Bross, Fabian 2012. German modal particles and the common ground. – Helikon, nr 2, lk 182–209.
- Bubrih, Dmitrij V. 1949. Grammatika literaturnogo komi jazyka. Leningrad: Izd. Leningradskogo gos. ordena Lenina univ. im. A. A. Ždanova. [Дмитрий В. Бубрих, Грамматика литературного коми языка. Ленинград: Изд. Ленинградского гос. ордена Ленина унив. им. А. А. Жданова.]
- Burkhardt, Armin 1994. Abtönungspartikeln im Deutschen: Bedeutung und Genese. – Zeitschrift für germanistische Linguistik, kd 22, nr 2, lk 129–151. <https://doi.org/10.1515/zfgl.1994.22.2.129>
- Coniglio, Marco 2011. Die Syntax der deutschen Modalpartikeln. Ihre Distribution und Lizenzierung in Haupt- und Nebensätzen. (Studia grammatica 73.) Berlin: Akademie Verlag. <https://doi.org/10.1524/9783050053578>
- Evans, Nick; Bergqvist, Henrik; San Roque, Lila 2018. The grammar of engagement I: Framework and initial exemplification. – Language and Cognition, kd 10, nr 1, lk 110–140. <https://doi.org/10.1017/langcog.2017.21>
- Foolen, Ad 2003 [1996]. Pragmatic particles. – Handbook of Pragmatics online. Toim Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert, Chris Bulcaen. <https://doi.org/10.1075/hop.2.pra3>
- Forker, Diana 2020. More than just a modal particle: The enclitic = *qıl* in Sanzhi Dargwa. – Functions of Language, kd 27, nr 3, lk 340–372. <https://doi.org/10.1075/fol.17011.for>
- Forker, Diana; Grenoble, Lenore A. (toim) 2021. Language Contact in the Territory of the Former Soviet Union. (Studies in Language, Culture and Society 50.) Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/impact.50>
- Furkó, Péter; Abuczki, Ágnes 2015. A contrastive study of English and Hungarian discourse markers in mediatised interviews and natural conversations. – Sprachtheorie und germanistische Linguistik, kd 25, nr 2, lk 151–187.

- Gabelentz, H. Georg C. von der 1969 [1901].** Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherige Ergebnisse. Nachdruck der zweiten Auflage. (Tübinger Beiträge zur Linguistik 1.) Tübingen: Narr.
- Genetz, Arvid 1890.** Suomen partikkelimuodot. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Gärtner, Hans-Martin; Gyuris, Beáta 2012.** Pragmatic markers in Hungarian: Some introductory remarks. – *Acta Linguistica Hungarica*, kd 59, nr 4, lk 387–426. <https://doi.org/10.1556/ALing.59.2012.4.1>
- Hancil, Sylvie; Haselow, Alexander; Post, Margje (toim) 2015.** Final Particles. (Trends in Linguistics. Studies and Monographs 284.) Berlin–Boston: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110375572>
- Hennoste, Tiit 2000.** Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara III. Partiklid. – *Akadeemia*, nr 8, lk 1773–1806.
- Hennoste, Tiit, 2012.** Kõnne vorm, episteemiline staatus ja episteemiline hoiak. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8–9, lk 674–695.
- Hennoste, Tiit; Klumpp, Gerson; Metslang, Helle 2022.** Diskursusemarkerid ja pragmaatika. Sissejuhatuseseks. – *Keel ja Kirjandus*, nr 1–2, lk 3–18. <https://doi.org/10.54013/kk770a1>
- Heritage, John 2013.** Epistemics in conversation. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim Jack Sidnell, Tanya Stivers. Malden, MA: Wiley-Blackwell, lk 370–394. <https://doi.org/10.1002/9781118325001.ch18>
- Hint, Helen 2021.** From Full Phrase to Zero: A Multifactorial, Form-specific and Cross-linguistic Analysis of Estonian Anaphoric Reference. (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 42.) Tartu: University of Tartu Press.
- ISK 2004 =** Auli Hakulinen (peatoim), Maria Vilku, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho, Iso suomen kielioppi. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Joki, Aulis J. 1944.** Kai Donners Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae VIII.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Joki, Aulis J. 1952.** Die Lehnwörter des Sajansamojedischen. (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 103.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kazakevič, Ol'ga A.; Kuznecova, Ariadna I.; Helimskij, Evgenij A. 2002.** Očerki po sel'kupskomu jazyku. Tazovskij dialekt. Kd III: Russko-sel'kupskij slovar'. Moskva: Izd. Mosk. univ-ta. [Ольга А. Казакевич, Ариадна И. Кузнецова, Евгений А. Хелимский, Очерки по селькупскому языку. Тазовский диалект. Том III: Русско-селькупский словарь. Москва: Изд. Моск. унив-та.]
- Klumpp, Gerson 2014.** Identifiability, givenness and zero-marked referential objects in Komi. – *Linguistics*, kd 52, nr 2, lk 415–444. <https://doi.org/10.1515/ling-2013-0068>
- Krifka, Manfred 2008.** Basic notions of information structure. – *Acta Linguistica Hungarica*, kd 55, nr 3–4, lk 243–276. <https://doi.org/10.1556/ALing.55.2008.3-4.2>
- Kuznecova, Ariadna I.; Helimskij, Evgenij A.; Gruškina, Elena V. 1980.** Očerki po sel'kupskomu jazyku. Tazovskij dialekt. Kd I. Moskva: Izd. Mosk. univ-ta. [Ариадна И. Кузнецова, Евгений А. Хелимский, Елена В. Грушкина, Очерки по селькупскому языку. Тазовский диалект. Том I. Москва: Изд. Моск. унив-та.]
- Kärk, Janika 2008.** Zu den frequentesten Abtönungspartikeln in den Lehrwerken für Deutsch als Fremdsprache: mit besonderer Berücksichtigung der Modalpartikel „denn“ in den Fragesätzen. – *Tradition und Geschichte im literarischen und sprachwissenschaftlichen Kontext*. Toim Mari Tarvas. Frankfurt am Main: Peter Lang, lk 131–140.
- Kärk, Janika 2014.** Saksa ja eesti keele sagedamate väringupartiklite võrdlev analüüs. (Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 38.) Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Kärnä, Aino 1983.** Abtönung im Finnischen und im Deutschen. – *Partikeln und Interaktion*. (Reihe Germanistische Linguistik 44.) Toim Harald Weydt. Berlin–New York: Max Niemeyer Verlag, lk 85–95. <https://doi.org/10.1515/9783111661643.85>

- König, Ekkehard 1991.** The Meaning of Focus Particles: A Comparative Perspective. London–New York: Routledge.
- Lytkin, Vasilij I. 1955.** Sovremennyj komi jazyk. Syktyvkar: Komi knižnoe izdatel'stvo. [Василий И. Лыткин, Современный коми язык. Сыктывкар: Коми книжное издательство.]
- Majtinskaja, Klara E. 1982.** Služebnye slova v finno-ugorskih jazykah. Moskva: Nauka. [Клара Е. Майтинская, Служебные слова в финно-угорских языках. Москва: Наука.]
- Markus, Elena 2022.** Diskursusepartikliid isuri keele Soikkola murdes. – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 74–94. <https://doi.org/10.54013/kk770a5>
- Matras, Yaron 2007.** The borrowability of structural categories. – Grammatical Borrowing in Cross-Linguistic Perspective. (Empirical Approaches to Language Typology 38.) Toim Y. Matras, Jeanette Sakel. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 31–74. <https://doi.org/10.1515/9783110199192>
- Namsrai, Munkhtsetseg; Dashdorj, Sainbilegt 2021.** Discourse marker use regarding age factor: The case of Mongolian spoken discourse. – Ural-Altai Studies, nr 41, lk 89–102.
- Nõlvak, Carmen 2019.** Episteemilised partikliid komi keele Ižma murdes. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Panov, Vladimir 2020.** The marking of uncontroversial information in Europe: Presenting the enimitive. – Acta Linguistica Hafniensia, kd 52, nr 1, lk 1–44. <https://doi.org/10.1080/03740463.2020.1745618>
- Podorova, Agnija I. 1954.** Časticy v komi jazyke. Avtoreferat kand. diss. Moskva. [Агния И. Подорова, Частицы в коми языке. Автореферат канд. дисс. Москва.]
- Podorova, Agnija I. 1956.** Časticy v komi jazyke. Istoriko-filologičeskij sbornik. 3. tr. Syktyvkar, lk 119–130. [Агния И. Подорова, Частицы в коми языке. Историко-филологический сборник. Вып. 3. Сыктывкар, с. 119–130.]
- Prokof'ev, Georgij N. 1935.** Sel'kupskaja (ostjako-samoedskaja) grammatika. Leningrad: Izdatel'stvo instituta narodov severa SIK SSSR. [Георгий Н. Прокофьев, Селькупская (остяко-самоедская) грамматика. Ленинград: Издательство института народов севера ЦИК СССР.]
- Radloff, Wilhelm 1911.** Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialecte. Kd IV. Sankt Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Ranta, Aarne 2012.** On the syntax and translation of Finnish discourse clitics. – Shall we Play the Festschrift Game? Essays on the Occasion of Lauri Carlson's 60th Birthday. Toim Diana Santos, Krister Lindén, Wanjiku Ng'ang'a. Berlin: Springer, lk 227–241. https://doi.org/10.1007/978-3-642-30773-7_14
- Reiners, Ludwig 1943.** Stilkunst. Ein Lehrbuch deutscher Prosa. München: Beck.
- Sainahova, Anastasija I. 1966.** Služebnye slova v mansijskom jazyke. Kand. diss. Moskva. [Анастасия И. Саинахова, Служебные слова в мансийском языке. Канд. дисс. Москва.]
- Stalnaker, Robert C. 2002.** Common ground. – Linguistics and Philosophy, kd 25, lk 701–721. <https://doi.org/10.1023/A:1020867916902>
- Zakirova, Aigul N. 2019.** Časticy èmfatičeskoj identičnosti v Povolžskom jazykovom sojuze. Vypusknaja kvalifikacionnaja rabota. Moskva: NIU VŠÈ. [Айгул Н. Закирова, Частицы эмфатической идентичности в Поволжском языковом союзе. Выпускная квалификационная работа. Москва: НИУ ВШЭ.]
- Zimmermann, Malte 2011.** Discourse particles. – Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning. (Handbooks of Linguistics and Communication Science 33/2.) Toim Klaus von Heusinger, Claudia Maienborn, Paul Portner. Berlin: De Gruyter Mouton, lk 2012–2038. <https://doi.org/10.1515/9783110255072>
- Zubova, Julija N. 2016.** Sintaksis i semantika fokusnyh častic v besermjanskom dialekte udmurtskogo jazyka (na primere častic *ik* i *uk*). Acta Linguistica Petropolitana, kd 12, nr 1, lk 442–450. [Юлия Н. Зубова, Синтаксис и семантика фокусных частиц в

- бесермянском диалекте удмуртского языка (на примере частиц *ik* и *uk*). – Acta Linguistica Petropolitana, 12:1, с. 442–450.]
- Zubova, Iuliia; Teptiuk, Denys; Tuuling, Eda-Riin; Todesk, Triin 2022. Partikkel *VED'* udmurdi, komi ja ersa keeles. – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 110–129. <https://doi.org/10.54013/kk770a7>
- Žilina, T. I.; Saharova, M. A.; Sorvačeva, V. A. 1961. Sravnitel'nyj slovar' komi-zyrjanskih dialektov. Syktyvkar: Komi knižnoe izdatel'stvo. [Т. И. Жилина, М. А. Сахарова, В. А. Сорвачева, Сравнительный словарь коми-зырянских диалектов. Сыктывкар: Коми книжное издательство.]
- Thiel, Rainer 1962. Würzwörter. – Sprachpflege, nr 4, lk 71–73.
- Thurmair, Maria 1989. Modalpartikeln und ihre Kombinationen. (Linguistische Arbeiten 223.) Tübingen: Max Niemeyer.
- Tomingas, Marili 2022. Sagedasemad diskursusepartiklid suulise liivi keele salvestistes. – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 95–109. <https://doi.org/10.54013/kk770a6>
- Valdmets, Annika 2013. Modal particles, discourse markers, and adverbs with *lt*-suffix in Estonian. – Discourse Markers and Modal Particles. Categorization and Description. (Pragmatics & Beyond New Series 234.) Toim Liesbeth Degand, Bert Cornillie, Paola Pietrandrea. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 107–131. <https://doi.org/10.1075/pbns.234.05val>
- Valdmets, Annika; Habicht, Külli 2013. Epistemiilistest modaalpartiklitest eesti kirjakeeles. – ESUKA–JEFUL, kd 4, nr 1, lk 205–222. <https://doi.org/10.12697/jeful.2013.4.1.12>

Gerson Klumpp (sünd 1967), PhD, Tartu Ülikooli soome-ugri keelte professor (Jakobi 2, 51005 Tartu), gerson.klumpp@ut.ee

The need and complexity of describing discourse particles in minor Uralic languages

Keywords: common ground, uncontroversial information, particle combination, language contact, grammaticalisation

A better description of discourse particles and discourse markers and their anchoring in grammar is undoubtedly a desideratum for many of the minor languages of the Uralic language family. In comparison with research traditions of Estonian or German, the lack of studies in which native speaker authors follow their intuitions about the meaning and function of so-called small words is particularly noticeable. In the present article, the author uses data from Komi, Udmurt, Mari, Selkup and Kamass to discuss some problems in connection with typical discourse particles functions such as the marking of mutual knowledge and epistemic support, as well as with questions of grammaticalization and language contact.

Gerson Klumpp (b. 1967), PhD, University of Tartu, Professor of Finno-Ugric Languages (Jakobi 2, 51005 Tartu), gerson.klumpp@ut.ee